

Geschiedenis van de studentensport in Leiden

Nico van Horn

In 1939 waarschuwt een gedenkboek van het Leidsch Studenten Corps: 'Toch behoeven wij gelukkig voorshands nog niet te spreken over sportvergoding, het verschijnsel onder de hedendaagsche jongeren, dat reeds zooveel pennen in beweging wist te brengen. Dreigt een gesprek op de Sociëteit zich eens wat al te zeer te concentreren op elkanders rijden, catch of inpik, dan weet gewoonlijk snel genoeg de schampere opmerking van een, die niet in training is, de conversatie in juiste banen te leiden.' Voor de niet-verstaanders, het gaat hier over roeien.

Studenten doen aan sport. Dat staat vast. Het kan verhelderend zijn om eens te kijken of sport op de Leidse universiteit altijd een rol van betekenis heeft gespeeld.

In de beginjaren van de universiteiten, zestiende, zeventiende en achttiende eeuw, deed de stad Leiden weinig aan het ontspanningsleven voor de studenten, immers, die vormden een eigen wereldje. In 17^e-eeuws Leiden vinden we een maliebaan, buiten de stadsmuren. Binnen de stad zelf, in de buurt van het Rapenburg waar de universiteit was gevestigd, waren er al drie kaats- of tennisbanen. Er was ook een scherm- en rijschool, compleet met een schermmeester, die zijn lessen gaf op de zolder van het Academiegebouw aan het Rapenburg. Hij werd door de Universiteit en de studenten betaald. Via die schermeschool kon de student lessen volgen in rijden, schermen, dansen, exerceren, en schieten. En dat alles ver weg van de burgerij, ver van de stad Leiden, maar alleen onder de heren studenten.

Die beslotenheid van de studentenwereld bleef tot 1940 in stand. Piet de Rooij, in het sportnummer van de Groniek van tien jaar geleden, schreef over de jongensclubs die met georganiseerde sport in Nederland begonnen. Vriendenclubs, zoals de club van Pim Mulier die zich kort na 1880 ging bezighouden met georganiseerde sport in Haarlem. In Leiden bestond er één grote jongensclub, het Leidsch Studenten Corps (LSC, nu: Minerva) dat zich in een pand aan de Breestraat had verschanst. Daar speelden zich de belangrijkste extra-curriculaire activiteiten af: gezelligheid, drank en ontspanning. Er was eigenlijk geen behoefte aan diepgaande contacten met de burgerij of niet-studenten.

Als je kijkt naar de mondiale verbreiding van sporten, en dan in het bijzonder de Engelse sporten, dan is de stad Leiden zeker niet de eerste, waar in Nederland met sport is begonnen. Ook de studenten in Leiden

hebben het fenomeen sport in Nederland niet uitgevonden. We moeten dan naar die steden kijken waar Engelsen kwamen. Immers, de Britten introduceerden wereldwijd voetbal, zoals in Zuid-Amerika, België en in verschillende Duitse havensteden. En dat gold niet alleen voor voetbal. Leiden was in de negentiende eeuw niet bijzonder gelieerd aan het buitenland, geen havenstad, weinig internationale contacten. Twenthe was wel een van de bakerplaatsen voor voetbal in Nederland. Dit kwam omdat de banden in textielkringen tussen Twenthe en Engeland innig waren, zo schijnt er zelfs al rond 1860 iets met een bal gebeurd te zijn. En Haarlem omdat daar Pim Mulier en een paar maten van hem tijdelijk op school hadden gezeten in Engeland en daar besmet waren geraakt met het sportvirus.

Ondanks de studenten, die toch redelijk vaak op goede scholen of zelfs internaten hadden gezeten, liep Leiden niet voorop met de ontwikkeling van sport. Leiden lag dichtbij andere (woon-)plaatsen en in het weekend trokken de studenten massaal naar huis, naar Den Haag, Wassenaar, Rotterdam. Dat was een andere situatie dan bijvoorbeeld in Groningen waar de ouderlijke woning meestal ver verwijderd was van de universiteit. Daar moesten de studenten wel in het weekend overblijven. Als je zou gaan wedstrijdsporten - meestal in het weekend - dan deed je dat dus in je woonplaats, en niet in Leiden. Het leek er bovendien op alsof de heren, als ze eenmaal in Leiden waren aangekomen, en min of meer verplicht Corpslid werden, alle lichamelijke activiteit schuwden. Daarover later meer. Leiden liep dus niet voorop. Nemen we als voorbeeld de watersport. Het roeien begon niet op de universiteit, maar in wat vroeger werd genoemd de koopmanssteden, Rotterdam, Amsterdam, Dordrecht, Harlingen, de laatste ongetwijfeld meer zeilen dan roeien. Het waren vaak jongelui van beschaafde stand, zoons van reders en dekzeilmakers. Leiden was niet eens de eerste stad waar de studenten begonnen te roeien, maar Utrecht waar al in de jaren zestig van de negentiende eeuw de Roei- en zeilclub De Vliegende Hollander actief was. Helaas hield deze club het niet lang vol en pas in 1880 verscheen in Utrecht Triton op het toneel, die geen aanwijsbare band met De Vliegende Hollander had. Curieus is wel dat in 1865 en 1866 roeiverenigingen als de Maas uit Rotterdam, 1851,

en de Hoop uit Amsterdam, 1848, zich aansloten bij een oproep van prins Hendrik de Zeevaarder, broer van koning Willem III, aan de corpora in Nederland om studenten te leveren die zouden kunnen meedoen aan wedstrijden. De corpora van Leiden, Utrecht en Amsterdam reageerden negatief. Ze hadden het wel geprobeerd, maar er waren geen belangstellenden. De reactie van Utrecht is op zijn minst merkwaardig, want er was een club!

Het zou tot 1874 duren eer in Leiden, student James Cohen Stuart op het idee kwam een studentenroeiclub op te richten. Waar had hij dat idee vandaan? Niet van Engelse zijde, maar van een boottochtje van enkele dames en heren van roeivereniging de Maas uit Rotterdam die in mei 1874 naar Leiden afzakten in het kader van het 25-jarig regeringsjubileum van koning Willem III. Zo ziet u dat een koningshuis toch zijn voordelen heeft. Cohen Stuart informeerde bij De Maas, kocht boten bij de Amsterdamse vereniging De Hoop en roeide ze over naar Leiden. Dat was een goede start en al binnen een jaar was er een Engelse trainer. More, zo heette hij, zat op een goede dag te werken in de Leidse Hortus en zag ineens een boot komen aanstumperen op de Witte Singel. Dat zinde hem niet en hij sprak de heren aan. Binnen no-time was hij de eerste trainer van de jonge vereniging. Daarmee zette Njord een precedent neer.

Toen in 1876 in Delft ook een studentenroeivereniging ontstond duurde het nog geen twee jaar of de twee bekampen elkaar tijdens de Universiteitswedstrijd, of studentenroeiwedstrijd. Het woord dat daar nu voor wordt gebruikt 'Varsity' komt pas na 1885 in zwang en lijkt ontleend te zijn aan de Amerikaanse ontmoeting tussen Harvard en Yale. De race Oxford-Cambridge, 1829, werd immers de Boatrace genoemd. Ook hier schiep Njord een precedent, interacademiale wedstrijden. Bij meer sporten zou het voortaan jaarlijks tot een ontmoeting tussen studenten komen. Opvallend is dat de meest succesvolle subvereniging van het LSC en de meest spraakmakende club (Njord dus) er een was die zich een sport had toegeëigend, en daar eigen wedstrijden voor uitschreef, de Varsity. Hoewel ook burgers roeiden en het daar zelfs is begonnen, is het snel een studentensport geworden en gebleven. De Olympische kampioenen Jan Wienesse, Ronald Florijn en Nico Rienks zijn toch minder Bekende Nederlanders geworden dan Ard Schenk, Fanny Blankers Koen of andere Olympische kampioenen.

Maar welke sporten beoefenden de Leidse studenten in de negentiende eeuw nog meer? De Commissie voor de Schermeschool Arena Studiosorum

van 1830 beschikte al direct over een schermmeester en sloot daarbij aan bij de zeventiende- en achttiende-eeuwse traditie. Die schermtraditie werd lang in stand gehouden: '...dat de muzenzoonen hun krachten met niet minder goed gevolg aan de lichaams oefeningen wijdden dan aan de wetenschap'. Regelmatig demonstreerde Arena in de Leidse Schouwburg, tijdens een assaut: 'Velen verwierven door hun onverschrokken toeren de bijval der aanwezigen, die menigmaal niet wisten wat meer te bewonderen, de grote lichaamskracht of de onbegrijpelijke vlugheid der jeugdige acrobaten'. Het ging dus om lichaamskracht of bedrevenheid in het hanteren der wapenen, en niet om competitie. Meestal ging de opbrengst van zo'n assaut naar een liefdadig doel, zoals de Kweekschool voor de Zeevaart of de Inrichting tot zedelijke verbetering van jeugdige ontslagenen. Na de uitvoering volgde meestal een bal. Arena zat niet stil en ontplooidde nieuwe activiteiten: rond 1860 beschikte Arena over een schermmeester, een gymnastiekmeester, kwamen de eerste zwempogingen van de grond en deed men voorzichtig aan lichte atletiek. In 1880 organiseerde Arena het eerste interacademiale toernooi, met studenten uit Amsterdam, Utrecht en andere hogescholen en universiteiten. In 1881 kwam er gewichtheffen bij en in 1887 worstelen. Dit laatste als gevolg van een optreden van de eerste bodybuilder ter wereld, de Duitser Eugen Sandow, die eind 1887, begin 1888 in Nederland verbleef. Op uitnodiging van Arena vertoonde hij ook zijn kunsten in de Leidse Stadsgehoorzaal. Verschillende studenten uit Leiden en Delft namen vervolgens les bij hem. Arena boerde dus goed.

In 1869 richtte men binnen het LSC de Studenten IJclub op, die grote winterfeesten organiseerde, met geldprijzen voor deelnemers uit het hele land. De wedstrijden werden gehouden op het Galgewater, een vroeg voorbeeld van een universitair sportcentrum want niet alleen de schaatsers waren daar te vinden, maar ook de zwemschool en vanaf 1875 de roeiers van Njord. Er waren steeds twee schaatswedstrijden, een voor de studenten en een voor de buitenstaanders.

Zijdelings moet hier ook Pro Patria worden vermeld, opgericht 1866, als de Leidsche Studenten Vereeniging tot vrijwillige oefening in de wapenhandel Pro Patria. Pro Patria kent een oude geschiedenis die al teruggaat tot de zeventiende eeuw toen een studentencompagnie de Hogewoerdsport bewaakte in 1672. Ook tijdens de Franse revolutietijd waren er studentencompagnieën. Dan is er nog het beroemde verhaal over de Leidse jagers in 1830 die naar België vertrokken in de strijd tegen de Belgen. Nog steeds herinnert een

tafeltje in Sociëteit aan de gevallen in die dagen. Reden van oprichting van Pro Patria was de Bismarckpolitiek en de Duitse eenwording. De schietbaan lag in Katwijk. Er was er ooit een geweest tussen Mare en Herenpoort, maar die was 'lek'. Kogels drongen nabijgelegen huizen binnen. Het schieten ging overigens goed, en regelmatig eindigde Pro Patria in landelijke wedstrijden in de hoogste regionen. Thans levert Pro Patria mensen voor de Vierdaagse in Nijmegen, en voor de erewacht voor de Ridderzaal op Prinsjesdag.

Er kwam een Cricketclub in 1876, en rond 1880 duikt wielclub De Raddraaier op. Pas in 1888 kwamen overigens de 'safeties' in zwang in Leiden. In 1893 ging van vaste banden op luchtbanden over. De Raddraaier organiseerde ook regelmatig wedstrijden. Curieus dat in een oud gedenkboek over het LSC staat, dat wielrennen na 1900 zo algemeen werd, dat de lol er voor de studenten van af was. Ze merkten dat ook de burgerij aan het fietsen was geslagen, en dus was de lol er af.

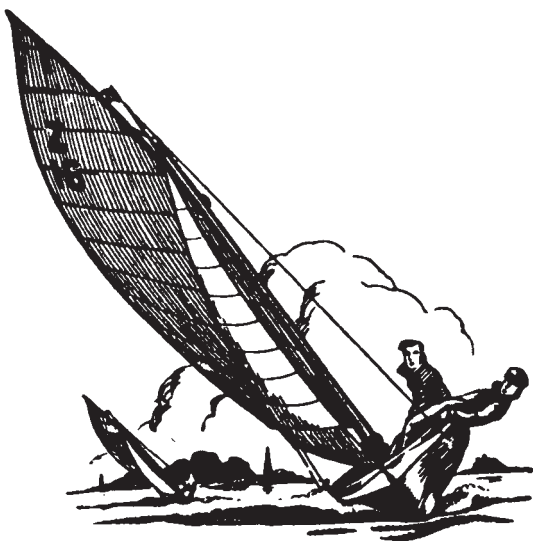
Andere sporten (tennis, hockey, rugby, zeilen) vonden ook een plaats binnen het LSC en na 1900 ook binnen de VVSL, de vrouwelijke tegenhanger van het Corps. Nog steeds is het Corps - of Minerva - een kweekvijver voor sport. De Nederlandse bobsleeërs hebben hun bedrijf te danken aan de hernieuwde belangstelling voor deze sport door een aantal Leidse studenten in de jaren zeventig van de twintigste eeuw. Voetbal is bij de corpsstudenten nooit echt populair geworden. Zij die voetbal speelden, deden dat in het

weekend, in Den Haag, bij gerenommeerde clubs zoals HBS.

Waar de Leidse studenten wel heel goed in waren, was de wetenschappelijke onderbouwing van hun sportieve activiteiten. Piet Damsté, student oude talen en roeier, legde de nadruk op trainingen, veel minder alcohol, regelmaat, oefenen en discipline. De jonge Damsté publiceerde met clubgenoot Pels Rijcken de eerste in het Nederlands geschreven handleiding voor het roeien. Ook vanuit de IJclub verscheen een handleiding voor het schaatsen, een der eerste in Nederland. Leidse studenten werkten van harte mee aan de oprichting van de Nederlandsche Schaatsenrijders Bond. Door de serieuze training, was Njord rond 1885 zo oppermachtig, dat burgerverenigingen als de Maas en de Hoop overwogen studenten uit te sluiten van hun wedstrijden. Roeiende studenten wonnen in 1900 de eerste gouden medaille voor Nederland op de Olympische Spelen.

Als je kijkt in het album dat door de Nederlandse sportwereld in 1898 aan koningin Wilhelmina werd aangeboden, dan staan daarin de Leidsche Studenten IJ Club, Leidsche Studenten Vereeniging Njord en Nederlandsche Weerbaarheidsvereniging, afd. Leiden. Het aantal Leidse burgerverenigingen bedraagt slechts vijf. Toch oefenden de studenten wel degelijk invloed uit op het totale sportgebeuren in Nederland, en in de stad Leiden. Leidse studenten mochten zich dan wel tijdens hun studietijd volkomen van de stad Leiden afwenden, na hun studie waren veel Leidse studenten te vinden in besturen van sportbonden. Te denken valt hierbij aan namen als Hepkema (Elfsteden), Terpstra (NOC*NSF), Suermondt (hockey en roeien) en van Ballegoyen de Jong (wielrennen). Die traditie wordt nog steeds in ere gehouden. Een ander voorbeeld van het sterke organisatorische werk van Leidse studenten: Leiden nam het initiatief bij de oprichting in 1957 van de Nederlandse Studenten Sportstichting, waarvan het secretariaat uiteraard in Leiden belandde.

Terug naar 1940. De afgesloten studentenwereld veranderde na 1940. Daarvoor waren er al wat gezelligheidsverenigingen op confessionele grondslag, maar die deden nog niet veel aan sport. Sportende studenten die geen Corpslid waren, vonden mondjesmaat onderdak bij sportclubs in Leiden of in de woonplaats van hun ouders. In 1939 werd al wel gesproken over de verhouding met de burgerij. 'Studenten blijven strijden voor het Corps', zo stellen de publicaties uit 1939 die verschenen bij het eeuwfeest van het LSC. Men kon zich voorstellen dat ze sport bedreven in hun tijdelijke woonplaats, Leiden dus, bij burgerclubs, of zelfs in de

plaats van hun weekendwoning, bij hun ouders. Maar de studenten bleven zich veiliger voelen binnen de muren van hun eigen jongensclub.

In november 1940, pal na de sluiting van de Leidse universiteit in november 1940, volgde een oproep van vier hoogleraren. Zij zagen in dat door de sluiting van de universiteit de onderlinge banden zouden worden verbroken. Ze stelden voor een commissie voor sport en gymnastiek op te richten, die op die manier de contacten tussen studenten onderling en eventueel met de hoogleraren kon bevorderen. Leiden borduurde daarbij voort op aanbevelingen van een Rijkscollege voor de Lichamelijke Opvoeding uit 1938 dat erop had aangedrongen dat er op de universiteiten meer aan sport moest worden gedaan. Groningen en Delft hadden al aan die oproep gevolg gegeven. Nobel stelden de vier hoogleraren dat lichamenlijk oefening lichaamshouding en lichamenlijke vaardigheid kon verstevigen. Bij spel stond het genoeg op de voorgrond. Bij sport was het grote voordeel 'vreugdebrengeende lichaamsbeweging', met geestelijke elementen. Ze noemden als voorbeeld van lichamenlijke oefening gymnastiek; bij sport dachten ze vooral aan zwemmen, hockey, schermen, boksen, tennis, atletiek, roeien, badminton en squash. (Voetbal niet, men oordeelde dat als een 'volksspel'). In die dagen en ook pal na de bevrijding werd zelfs gesproken over lichamenlijke keuring voor studenten en verplichte gymnastiek voor allen.

Het was in de eerste jaren na 1945 allemaal hooggestemd: de Civitas Academica moest allen omvatten. Weg met scheidsmuren, weg met hokjes, allen één voor de universiteit. Dat ideaal heerste ook bij de landelijke Overheid, en die kwam met subsidies voor gezamenlijke sportbeoefening los. In Leiden richtte men de Unversitaire Sportcommissie (voorloper van de latere Unversitaire Sportraad) op, een overlegorgaan waarin een aantal belangengroepen was vertegenwoordigd. Dat ging een paar jaar goed, totdat de gulle subsidiegever in 1950 onaangenaam was verrast, toen bleek dat niet alle studenten profiteerden van de subsidiestroom. Het geld werd min of rechtsreeks doorgegeven naar de sportieve subverenigingen van het LSC en VVSL, en niet iedereen kon lid worden van die subverenigingen. Hoewel de Unversitaire Sportcommissie juist in het leven was geroepen om de subsidies gelijkelijk te verdelen, kwam daar in de praktijk niet zo heel veel van. De verenigingen onder LSC en VVSL waren veel beter en hechter georganiseerd dan de sportclubs van 'losse' studenten die zich na de oorlog hadden gevormd. In 1950 ging de USC zelf over tot het huren van sportlocaties, en bood alle studenten gelijke faciliteiten aan, tegen betaling van een jaarlijks

lidmaatschap. In 1952 ging de USC voetbalvelden huren, namens de studenten. In 1954 kreeg de Universiteit sportvelden achter het Piet Paaltjespad in eigendom, nu de plek van het Leids Unversitair Medisch Centrum. Langzamerhand nam de druk toe op de subverenigingen van LSC en VVSL om open te gaan voor alle studenten. Bleven ze dwars liggen, dan zat er voor de niet-georganiseerde studenten niets anders op dan een concurrerende club op te richten, onder de hoede van en met zegen van de USC. Zo ontstond kort na 1960 de roeivereniging Asopos. In 1960 was Njord gemeld dat exclusiviteit mooi was, maar dat het tegelijkertijd een onzekere toekomst betekende. Er was van de zijde van Njord geen positieve reactie op gekomen, en dus richtten de niet-corp-sleden Asopos op.

De USC werd steeds veelomvattender en actiever. Nieuwe sporten kwamen op, vaak op initiatief van de Sportraad, en er kwamen meer sportterreinen. In 1957 kwam de (staats-)commissie Rutten met een krachtige aanbeveling voor sport voor studenten: niet alleen de sport zelf, maar ook meer sportbegeleiders en betere faciliteiten. Sport was recreatief, maar ook wedijverend, bewegings- en prestatiebevorderend, karaktervormend

Na 1960 bleek definitief dat de belangen van alle sportende studenten niet meer uitsluitend door gezelligheidsverenigingen konden worden behartigd. Het kwam tot in 1965 tot een ingrijpende reorganisatie van de USC waarbij verenigingen als LSC en VVSL hun dominante en riantie positie binnen de Leidse studentensportwereld kwijtraakten. Ze waren geen vertegenwoordiger meer van sportende studenten. Er waren al te veel activiteiten gaande buiten LSC en VVSL. Er was daarna nog maar een handjevol incidenten nodig om ook de beschutte positie van de moederverenigingen te doorbreken. Die 'incidenten' bestonden uit het studentenprotest uit 1968-1969, de openbreking van de unversiteiten, de openstelling van Corps en VVSL, maatschappelijke tegenwind tegen het studentikoze karakter, de roetkapaffaire, Maagdenhuis en Provo. In die jaren verdween ook de Unversiteitsmanege uit de binnenstad. Zelfs de sportbeoefening door studenten werd gedemocratiseerd. Intussen was hard gewerkt aan verbetering van de sportfaciliteiten, uiteindelijk zou dit in 1970 leiden tot de opening van de Unversitaire sporthal aan de Wassenaarseweg, open voor allen verbonden aan de Unversiteit. Toen de speelvelden bij het Piet Paaltjespad moesten verdwijnen, verhuisden de sportvelden naar de directe omgeving van de sporthal. De sporthal is nog steeds in gebruik, al zijn er verregaande plannen voor een nieuwe behuizing. Medewerkers van de Sporthal

merken dat er thans veel meer individuele sporters gebruikmaken van de hal, in tegenstelling tot vroeger toen de studenten in groepen kwamen sporten. Maar dit is een ontwikkeling die aansluit bij andere 'gewone' sportverenigingen in het land. De studenten zijn meer dan ooit aangewezen op de avonduren. Nog steeds verdwijnen veel studenten in het weekend uit Leiden, de Sporthal ligt er dan redelijk verlaten bij. Fitness is nu populair, dat kan je individueel doen. Nieuwe activiteiten te over: de Boerhaavespelen (bedoeld voor scholieren), de Batavierenrace die in alle studentensteden van Nederland bijzonder populair is, de toelating van HBO-studenten (die meer betalen dan de gewone studenten), de ontwikkeling van nieuwe sporten en activiteiten. Officieel is de Sporthal in 1997 verzelfstandigd. Daarom is de Sporthal nu ook geopend voor tentamenzalen, sport voor vrouwen van medewerkers

van de Universiteit en zelfs voor de politie. Overdag immers staat veel van de Sporthal leeg. 70% van de bezoekers van de Sporthal is officieel niet verbonden aan een vereniging, en dat percentage zal nog wel stijgen.

De Leidse student van nu sport, actief en enthousiast, maar niet veel in groepsverband. De dominante positie van LSC en VVSL is voorbij, al behalen de (oude) subverenigingen wel grote successen. Die zijn nu allemaal open voor alle studenten. Het is daarom jammer dat bij de opening van het Universitair Watersportcentrum (officieel in de gemeente Leiderdorp) de subverenigingen van het LSC-Minerva buiten de boot zijn gevallen. Dit had anders gekund en gemoeten. Een gemiste kans.

Sport in historisch perspectief

Wilfred van Buuren

Sport in historisch perspectief:

Het onafhankelijke historisch tijdschrift *Leidschrift* publiceert wetenschappelijke artikelen op alle terreinen van de geschiedenis. De drie themanummers die Stichting Leidschrift jaarlijks uitbrengt leveren een bijdrage aan actuele historiografische discussies. Het decembernummer 2008, jaargang 23, nummer 3, draagt als titel: 'Brood en spelen. Sport in historisch perspectief'.

Met een zomer vol sport achter de rug is het duidelijk dat sport een enorm belangrijke rol speelt in de maatschappij. Ook historici beginnen zich bewust te worden van de noodzaak tot reflectie op de verschillende functies van het verschijnsel 'sport'. Met deze editie van *Leidschrift* wil de redactie een bijdrage leveren aan deze ontwikkeling. Het decembernummer gaat in op het thema 'Sport als kracht in de samenleving' en staat onder meer stil bij de vraag welke verschillende functies sport in een samenleving kan hebben en door de geschiedenis heen heeft vervuld.

Korte inhoud:

Nico van Horn: Inleiding. Sportgeschiedenis: is dat nou echt belangrijk?

H.W. Pleket: Romeinse keizers en Griekse atleten

Matthew Taylor; Class and sport in Britain, 1850-1939

Pieter Breuker; Acht eeuwen kaatsen: van Frans kloostervermaak tot Fries cultuurbezit

Wolfram Manzenreiter: Sports, body control and national discipline in pre-war and wartime Japan

René Does: Aangeleerd ijshockey. Een politieke geschiedenis van sport in Rusland

Neil Garnham: Sport and the state in Ireland: an overview

Ruud Stokvis: Sport als substituut voor religie in Nederland?

Bestellen kan nog steeds: een nummer kost 8 Euro! U kunt een e-mail sturen naar redactie@leidschrift.nl met daarin naam, adres, eventueel studentnummer en giro/bankrekeningnummer. Vermeld ook of u per machtiging of per overschrijving wilt betalen. Eventueel kunt u ook schrijven naar:

Stichting Leidschrift

Doelensteeg 16

2311 VL Leiden